

УДК 377:004.32

**Ткачук В.В., голова циклової комісії технічних дисциплін,
спеціаліст вищої категорії**

Савченко О.О., спеціаліст економічних дисциплін

Бердянський коледж Таврійського державного агротехнологічного
університету

ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ШЛЯХОМ ПРОБЛЕМНОГО ВИКЛАДЕННЯ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ

Анотація. У статті теоретично визначено особливості організації проблемного викладення лекційного матеріалу як одного із засобів підвищення ефективності лекційних занять.

Ключові слова: активізація пізнавальної діяльності студентів, лекція, проблемна ситуація, проблемне навчання, діалогічне спілкування.

Постановка проблеми. У сучасних умовах бурхливого розвитку науки і техніки, швидкої зміни одних технологій іншими, росту інноваційних процесів у всіх сферах та галузях народного господарства, виникає необхідність поліпшення підготовки майбутніх спеціалістів за рахунок постійного відновлення знань, способів діяльності й творчих здібностей. На думку науковців орієнтація навчального процесу винятково на нагромадження знань і вмій унеможлиблює адаптацію випускників до життя і роботи в сучасному світі. У такий спосіб перед викладачем виникає проблема в здійсненні важливого впливу на розвиток творчої особистості студента і формування нового змісту підготовки випускників до їх майбутньої професійної діяльності.

На сьогодні суспільство вимагає від студентів розвитку високого рівня пізнавальної активності в процесі їх професійної підготовки. Одним з головних факторів, що забезпечує розвиток професійної підготовки, на думку видатних учених, є активізація пізнавальної діяльності студентів. Залучення студентів до активної творчої роботи, створення умов для всебічної реалізації в навчальному процесі важливих якостей студентів, які стануть основою професійного становлення. Надалі, ми розглянемо активізацію пізнавальної діяльності у студентів шляхом проблемного викладення лекційного матеріалу.

Актуальність вибраної теми дослідження обумовлена високою значущістю лекцій як однією з найдавніших форм організації навчання у ВНЗ, яка не лише започатковує знайомство студентів зі змістом навчальної дисципліни, але й спрямовує їх подальшу самостійну навчальну діяльність щодо її опанування. Проте існує багато недоліків лекційного викладу матеріалу: він базується на репродуктивному навчанні, орієнтує студентів на прос-

те відтворення знань; студент на лекції є переважно пасивним слухачем; лекція ґрунтується на мовленні, а більшість студентів краще запам'ятовують інформацію, отриману через зоровий аналізатор, а не слуховий. Тому активізація пізнавальної діяльності студентів на лекції є дуже важливою для підвищення їхньої ефективності. Дана проблема спонукає викладача так організувати навчальний процес на заняттях, щоб насамперед досягти позитивної мотивації до вивчення даного предмету, підвищити якість знань з предмету, сформувані в студентів уміння самостійно здобувати знання, розвивати й удосконалювати розумові здібності; сформувані в учнів власну думку і вміння відстоювати свої позиції Цього можна досягти тільки тоді, коли студентам буде зрозумілий та доступний матеріал, коли в них з'явиться постійний інтерес до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання активізації пізнавальної діяльності студентів почали активно досліджуватися з 90-х років минулого століття. Вивченню різних аспектів процесу активізації пізнавальної діяльності студентів присвячено праці багатьох відомих педагогів і психологів таких як: А. Алексюк, С. Архангельський, М. Ашибор, А. Вербицький, В. Вергасов, С. Зінов'єв, М. Кларін, В. Козаков, В. Ляудіс, Р. Нізамов, В. Семиченко, С. Смирнов, Д. Чернилевський та ін. Різноманітні засоби активізації пізнавальної діяльності учнів було обґрунтовано в працях багатьох українських педагогів, зокрема О. Білецького, Б. Грінченка, О. Музиченка, О. Потєбні, В. Помогайби, С. Русової. Дидактичні особливості проблемної лекції висвітлені в дослідженнях М. Махмутова, О. Матюшкіна, В. Оконя, Т. Туркот, М. Скаткіна, П. Підласий, І. Лернера, А. Фурмана та інших вчених, які сформулювали поняття "проблема", "проблемна ситуація", "проблемне навчання"[1].

Формування цілі статті. Визначити особливості організації проблемного викладення лекційного матеріалу як одного із засобів підвищення ефективності лекційних занять.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від інформаційної лекції, на якій студенти отримують інтерпретовану викладачем інформацію, на проблемній лекції ставиться й вирішується за допомогою студентів навчальна проблема. Тобто новий теоретичний матеріал подається як невідоме, яке слід відкрити шляхом вирішення певної проблемної ситуації [1].

Так, за визначенням Т. І. Туркот проблемна ситуація – це ситуація, для оволодіння якою окремих суб'єкт має знайти і застосувати нові для себе знання чи способи дій. У проблемній ситуації завжди повинна мати місце суперечність, наприклад: суперечність між теоретично можливим способом виконання задачі та його практичною недоцільністю, відсутністю методів аналізу і обробки реально існуючих фактів, суперечність між науковими фактами і життєвими уявленнями.

Проблемна ситуація здатна активізувати пізнавальну діяльність студентів. Лекція з елементами проблемного навчання відрізняється своєю

композиційною будовою від основної тематичної. Виклад питань теми розпочинається постановкою перед студентами певних навчальних і наукових проблем [4].

Так, для створення проблемної ситуації можна використовувати наступні прийоми.

1. Розкриття лабораторії наукового пошуку.
2. Показ боротьби ідей, теорій, концепцій в історичному та сучасному плані.
3. Безпосередня постановка проблеми.
4. Виклад інформації яка містить суперечності або протилежні думки.
5. Звернення уваги на те чи інше життєве явище (ситуацію), яке потрібно пояснити.
6. Повідомлення фактів, які викликають непорозуміння.
7. Зіставлення життєвих знань із науковими.
8. Постановка завдань із кількома можливими шляхами розв'язання.
9. Прогнозування нового, ще не здійсненого.

На основі певної ситуації в бесіді зі студентами формулюється й розглядається проблема. Це може здійснюватися такими способами, як проблемний виклад (коли за браком часу педагог акцентує проблеми й сам розкриває шляхи їх вирішення) чи частковий пошук (студенти міркують, висловлюють припущення, аналізують інформацію тощо).

Засобом управління мисленням студентів на навчально-проблемній лекції має бути система заздалегідь підготовлених викладачем проблемних та інформаційних питань, які скеровують навчально-пізнавальну діяльність студента [2].

Вимагає високої кваліфікації викладача також і питання структурування проблемної лекції Так, П. Підласий та Л. Фрідман пропонують наступну структуру проблемної лекції.

1. Вступ. Ціль – оволодіти увагою аудиторії, викликати інтерес. Викладач може розпочати лекцію з несподіваної репліки, жарту або історичного екскурсу.
2. Постановка проблеми. Ціль – показати актуальність проблеми, проаналізувати суперечності, сформулювати загальну проблему. Викладач звертається до інтересів слухачів, їх потреб; робить посилення на факти, документи, авторитетні висловлювання, проводить аналіз усталених, але невірних поглядів.
3. Розчленування проблеми. Ціль – чітко виокремити перелік проблем, задач та питань, розкрити їхню сутність. Викладач будує загальні схеми розв'язання проблеми. Спонукає слухачів до висловлення ідей, припущень, гіпотез щодо вирішення даної проблеми.
4. Виклад своєї позиції, щодо розв'язання проблеми. Ціль – показати у порівняльному аналізі власні підходи, пропозиції та думки. Ви-

кладач обґрунтовує власні судження, використовує прийоми критичного аналізу, порівняння.

5. Узагальнення висновки. Ціль – Сконцентрувати увагу аудиторії на головному, сформулювати резюме висловленого. Викладач за допомогою тверджень інтегрує головну ідею, думку, найсильніший аргумент; показує шляхи розвитку ідеї, можливостей практичного використання отриманих висновків.

Отже, як бачимо проблемна ситуація створюється відразу після оголошення теми. Вона поділяється на 2-3 питання (чи гіпотетичні шляхи), які фіксуються та відіграють роль плану лекції. Загалом кількість питань залежить від змісту проблеми й уміння педагога поділити інформацію на самостійні «порції» закінчених даних.

Аналогічно (але в меншому масштабі) здійснюється викладення за окремими питаннями, кожне з яких може мати власні проблемні ситуації. Послідовно, спонукаючи студентів до вирішення проблемних питань, крок за кроком педагог веде їх до поставленої мети. У ході проблемної лекції студент може здійснювати пошук формулювання проблеми; розрізняти знане та невідоме; висувати гіпотези та припущення щодо даної проблеми; розробляти план її вирішення; висловлювати аргументи і докази на захист власної гіпотези; перевіряти правильність отриманих результатів; робити висновки, тощо.

Важливо, що проблема ставиться викладачем до лекції і повинна розгортатися на лекції в живій мові викладача, так як проблемна лекція передбачає діалогічний виклад матеріалу. Принцип проблемності включає в себе дві обов'язкові умови - розробку пізнавальних завдань, побудова лекції як діалогу викладача зі студентами.

Діалогічне спілкування - необхідна умова для розвитку мислення студентів, оскільки за способом свого виникнення мислення є діалогічним. Під час діалогічного спілкування студенти разом з викладачем ставлять питання і відповідають на них або фіксують питання для подальшого в'яснення в ході самостійних завдань, індивідуальної консультації з викладачем або ж обговорення з іншими студентами [3]. У зв'язку з тим, що здатність до самостійного мислення формується у студентів в активній участі різних форм живого спілкування, лекції проблемного характеру необхідно доповнювати семінарськими заняттями, які формуються у вигляді дискусії і є діалогічними формами самостійної спільної роботи студентів. Проблемний виклад матеріалу може здійснюватися і у вигляді індуктивної бесіди, коли на основі поданих фактів і ситуацій студенти роблять узагальнення, виводять теоретичні положення.

Завдання викладача – вміла, якісна та зрозуміла постановка основних і уточнюючих запитань, швидка орієнтація у відповідях студентів, уміння вчасно, виважено та точно сформулювати висновки.

Висновки. Отже, проблемні лекції повинні забезпечити творче засвоєння принципів і закономірностей досліджуваної науки, активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів, їх самостійну роботу, засвоєння знань і застосування їх на практиці. На лекції проблемного характеру студенти знаходяться в постійному процесі «взаємного мислення» з викладачем і в кінцевому підсумку стають співавторами у вирішенні проблемних завдань.

Головною відмінною рисою тут є те, що студенти навчаються проявляти ініціативу в навчальному процесі, яку стимулює педагог з позиції партнера-помічника. Процес і результат отримання знань набуває особисту значимість для кожного студента, що в свою чергу спряє осмисленому та міцному засвоєнню інформації та підвищенню інтересу до навчання та дозволяє розвинути здібності самостійного вирішення проблеми.

Також, необхідно переорієнтувати традиційний підхід отримання знань на роботу зі студентами, що дозволяє їх активно залучати до самостійного мислення, розвитку розумових здібностей, умінню аналізувати, робити висновки. Для успішного впровадження ефективних форм навчання, викладачеві необхідно мати комплексною набором навичок і знань, заснованих на використанні сучасних інноваційних методів роботи зі студентами.

Бібліографічний список.

1. Марков О. Д. Лекция о лекции / О. Д. Марков. – К. : НТУ, 2010. – 180 с.
2. Пономарьова Г. Ф. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ на заняттях із педагогіки / Г. Ф. Пономарьова, І. О. Степанець. – Харків : ФОП Шейніна О. В., 2010. – 214 с.
3. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навч. посіб. / за ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – 528 с.
4. Садова Т. А. Активізація пізнавальної діяльності студентів як умова підвищення якості навчального процесу / Т. А. Садова // Наука і освіта. – 2008. – № 1–2. – С. 27–30.

Tkachuk V.V., Savchenko O.O. Features of activating of cognitive activity of students by problem presentation of lecture material.

Summary. The article theoretically identifies the features of organizing a problematic presentation of lecture material as one of the means of increasing the effectiveness of lecture classes.

Key words: activating of cognitive activity of students, lecture, problem situation, problem training, dialogic communication.